

KARJALAISEN PEREHEN RAKENNEH TA ŠEN JÄŠENET

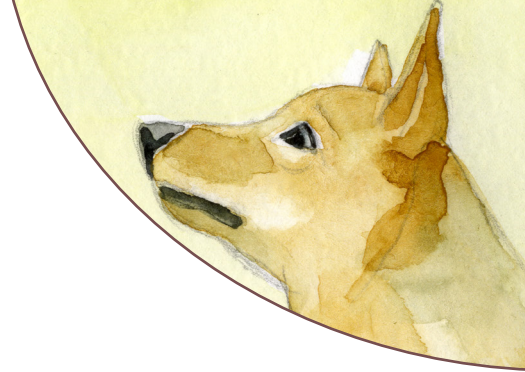
XIX vuosišuan lopusša ta XX vuosišuan alušša Karjalašša oli kakši perheen perušmuotuo: šuuri jakamatoih pereh, kumpaseh kuulu 20-25 henkie ta pieni. Šuuri pereh yhisti 3-4 omaisien šukupolvie: ukkuo tahi tuattuo poikineh, akkoneh ta lapšineh.

Isäntänä, kumpani johti kotitaloutta, piettih vanhempua talon mieštä – ukkuo tahi hänen vanhempua poikua. Isännällä talošša oli šuuri valta ta häntä piettih perheen omaisuon ohjuajana tahi järještäjänä, onnakko kaikista tärkeimmistä aseista hänen oli šovittava naisikkahien poikien tahi akan kera. Heijän luvatta isäntä ei voinun lahjottua kellänä kallehie lahjoja tahi myyvvä mitänih taloh kuulujua. Kaikki ukon kaupat pereheššä šopimatta oltih voimašša olomattomat.

Emäntänä talošša oli isännän akka tahi vanhin min'n'a. Emäntä johti kotitaloutta: hoiti karjua, valmisti ruokua, ompeli vuatteita ta niin ielläh. Hiän jäi šuurperehen emännäkši ukonki kuoltuo, konša isännäkši tuli jo toini mieš. On šanottava, jotta karjalaisen perheen erikoisuona oli hyvä šuhtautumini naisih.

Min'n'at toteltih emäntyä, ta heijän ašema pereheššä oli korkiampi, kun tyttärien, šentäh kun hyö šynnytetih perheen tulijie ruatajje, a tyttäret eletti perheššä vain miehol'ah šuate. Talošša min'n'a oli oikein riippuvaini muamakašta ta tuattoukošta. Vienašša min'n'an piti kuuši netälie häijen jälkeh illal-

la kummartua anopin tahi appeukon jalkoih ta vuottua työkäskyjä. Vašta lapšen šuatuo min'n'ašta tuli perehen täyšiarvoni jäšen.

Kaikista pahin olo pereheššä oli **vanhallapiijalla ta kotavävyllä**. Kotavävyksi mäntih harvoin, vain šilloin, još moršiemien vanhemmat oltih vanhat ta pereheššä ei liene ollun poikie. Olikie šentäh kotavävyštä monenmoisie mieltä pahottajie šanontahisie. **Kotavävy miehistä pahin. Yksie česti kotavävyllä, kuin min'n'arukallaki. Kotavävy paha mušikka, hyvä mieš ei mäne kotah.** Vielä näinki šanottih häneštä: **”Hiiltä kun šöis ta halkuo šittuis, ni šilloin kotavävy ois hyvä”**.

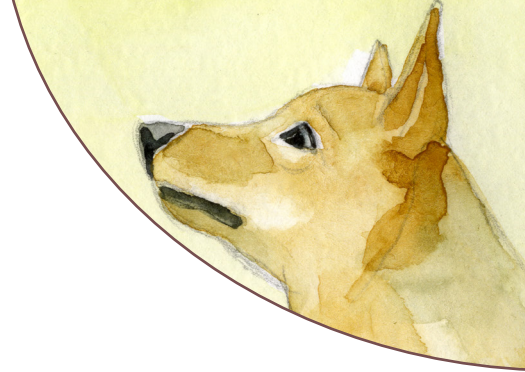
Nuorie tyttöjä näin pölätelth: **”Annahan istuol'l'ah piätäs šuvit, ka vielä vanhakšippijakšie jät!”** Vielä näin varoteltih: **”Elkyä, tyttö, jikäy vanhakšippijakšie, pellonpekakšie, aijanakakšie”**.

Perehen jäšenien välit oltih ankarie: nuorempien perehen jäšenien oli toteltava vanhempie ta koko perehen – isäntyä. Pereh eli ammusista ajoista vakituisiksi tullehien tapojen ta käyttäytymisšiantöjen mukah. Työt juattih ikä- ta šukupuolierojen mukah. Miehet ruattih jykietä ruumihillista työtä: kynnettih, kylvettih, niitettih heinyä, vejettih halkuo ta heinyä, rakennettih taloušrakennukšie, luajittih työvälinehie tni. Naiset hoijettih lapšie, piettih huoli pirtin šiivuonnašta, ruuvvan valmistamiešta, karjanhoijošta, peltotöistä. Lapšie pieneštä alkuan totuteltih työh: tyttölapšet hoijettih nuorempie veikkojah ta čikkojah, autettih pirtin šiivuomiseššä, pojat ošallissuttih miehien töih. Neiččyöt 16-17 vuotisina ta pojat 17-18 vuotisina jo šuatettih omistah hoitua taloutta.

Eröttih karjalaiseššä pereheššä harvoin. Kylän kunta yritti šuaha perehen šopuh, šentäh tavallisešti toini kerta perehyttih vain lešet.

Vain kuiteinki oli šemmosie tapahukšie, jotta parikunta erosi ta pereh hajosi. Šattu niin, jotta nuori min'n'a ei šopeutun uuvveššä miehen pereheššä ta ei voinun keštyä mieheh ta hänen vanhempien ta heimolaisien pahua ta toičči ihan ankarua käytäntyö.

Oli šemmosieki tapahukšie, konša jompikumpi pereheššä joutu kiäntymäh ihan oikeuven puoleh volostih. Ušein sualiutujina oltih naiset, kumpaset tahottih eruo. Miehet sualiuvuttih harvoin ta šiitäki ušein vain šilloin, kun naini oli lähten pois talošta ta myöštyn kotipereheheš, a miehet tahottih naiseh myöššyntyä jälelläh pereheh.

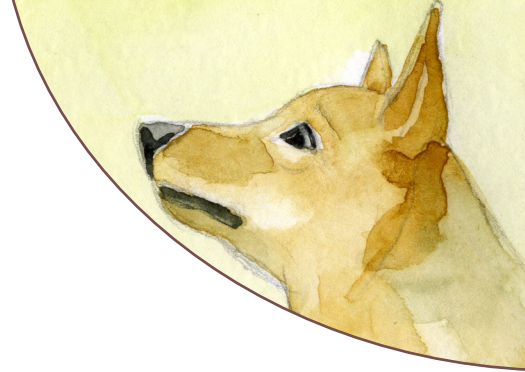
Oikeuš (suutu) käsitteli ne anomukšet, ta kun ei liene ollun hänen mieleštä oikieta šyytä lähtie miehol'ašta pois, pakotti naisen myöštymän. Vaikka ušein oikeuš oli naisien puolella täššä eroasiešša. Oli vielä muutaki šyytä naisen lähöššä miehol'ašta.

Vasilista Geppojeva Povenčan mailta kiänty Petroskoin piirikunnan piälikön puoleh ta kyšy eruo ukoštah 16. pimiekuuta 1896 vuotena. Anomukšeššah hiän kirjutti, jotta hänet koš's'o Pekka Geppojev ta koš's'otešša kehahteli, kuin hänellä on hyvä talo, heponi ta muutaki šiivattua ta kaiken puolin hyvä talouš. Nämä Pekan šanat tovisettih Pekan nuapuritki Utukov kyläštä. A kun Vasilista oli orpo ta piikuičči vierahissa taloloissa, ni šuoštu koš's'ontah. Hänellä himotti elyä omašša pereheššä, olla talošša emäntänä ta hiän mäni miehellä Pekalla. Kun Pekka toi nuoren naisen kylähäš, ni ilmeni, jotta šulhasella ei ollun mitänä missänä: ei taluo eikä taloutta. Šitä kurjua elämyä naini oli keštän Šuureh Pyhäh šuateh ta lähten pois työtä ruokua eččimäh. Hiän tarvičči nyt volostin suutušta eropaperie, mitä še ei antan miehen luvatta. Kirjaseššah hiän kirjutti, jotta ei voi elyä 56 vuuvven vanhan ukon kera, kumpani kaikkih varajau häntä 24 vuuvven vanhua ta lyöy. (Карельская крестьянка в зеркале историко-этнографических источников. Вторая половина XIX – начало XX века, стр. 122-123)

Šuurešša kunnivošša karjalaiset piettih heimolaisieh lähimpäisistä loittosih kuomakših šuaten. Jokahiseššä karjalaisešša pereheššä oli ristimuamo ta ristuatto, kumpasie oikein kunnivoitettih.

Šukulaisutta merkiteššä käytettih vanhoja termijä: **kunta, heimokunta, polvi, šukupolvi, heimolaiset, omahiset**. Šuurin oša termilöistä on itämerenšuomelaista peryä: **muamo, tuatto, poika, tytär, čikko, velli**. Uutta heimokuntua miehol'ašša taikka vävynä ollešša tarkottajat termit niise ollah itämerenšuomelaista peryä (kuulutah šamah ryhmäh): **nato, vävy, källy, kyty tni**. Oša täštä šukulaisšanaštošta on lainattu venäläisiltä ta käytetty karjalaisien termien rinnalla: **ämmö, ukko, muamo, täti, svuatto, svuat'a**.

Šuurien perehien jako loppu XX vuosišuan alušša. Enämmän alko olla pienie perehie – nuori pari lapšineh (tavallisešti 5-8 henkie). XX vuosišuan luvulla muuttu perehen rakenneh, šen jäšenet ta niijen tehtävät. Tämän muutokšen šyynä oli Karjalan sosialitalouvellini kehityš, muuttoliikeh, kaupunkilaistumini, väještön etnisen joukon peruštehelliset muutokšet,

kanšainvälisien parien lisäytemini, šyntyväisyön alennuš, väještön vanhenomini.

Šotien aikana, varšinki 1941-1945 vuosina huomattavašti väheni miešluku ta šiih aikah ilmešty äijän niin šanottuja vajaita perehie. Vuotena 1949 šemmosie perehie oli 41%, 1979 vuuvvekši niitä oli 7,5%. No, kuitenkin, šovan jälkeh karjalaisilla oli melko šuuri oša kolmepolvikuntasie perehie, konša naisikaš poika lapšineh eli muamolešen kera. Šiitä ielläh karjalaini pereh vielä pieneni, ta 1989 vuuvvekši joka toisešša pereheššä oli vain kakši henkie. Nykyjäh kaikki ruavahat karjalaisen perehen jäšenet ollah taša-arvoset, pereh eläy šovušša, ta kaikin šuvatah toisieh. Täyšin karjalaini pereh kehittyv uuvven ajan mukah.

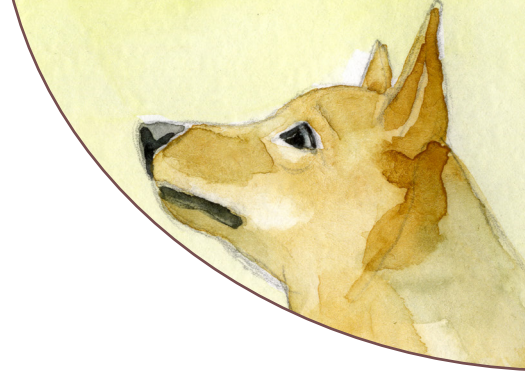
Etnillisešti karjalaini pereh muuttu šovan jälkie, konša Karjalah tuli äijän muuta kanšallisuutta. Šuuri oša kylissä ta meččäkylissä eläjistä perehistä on monikanšallini. 1980 vuosiluvun lopulla kolmaš oša karjalaista väještyö eli monikanšallisešša pereheššä. Ušiemmin karjalaiset mäntih yhteh venäläisien kera ta 1989 vuotena šemmosie perehie oli 39,1%, toisella paikalla 26,1% oltin perheet, kumpasissa yhyttih karjalaini ta valkovenäläini.

Šuurin oša nykysistä karjalaisista perehistä on kakšipolvikunnallini (45%), kolmepolvikunnallista perehtä on läheš 35%, ta 19% on šemmosie perehie, kumpasissa eläy vain yksi polvikunta.

Karjalaisen perehen elämäštä

Huomenekšen kulkou kuuvvella jalalla,
päivän kahella jalalla,
illan kolmella jalalla?
(Imehnini: lapšena skammissa
(reikästuulašša) kävelöy ta
vanhana šauvan keralla.
Akonlakši

Karjalan šuuret perehet elettih tavallisešti šovušša. Perehet oltih šuuret ta šaman katon alla eli monta polvikuntua. Tuatto miäräsi talošša kaikki miehien työt, muamo puoleštah järješteli naisien hommat. Näih käškylöih piti kaikkien alistuo, šekä poikien kuin min'n'ojenki. Još tora tuli, oli še šelvitettävä ilmain šivullisien apuo. Täštä näin ni šanotah: ”Elä kyšy kyläštä neuvuo kotisih aseih” Ympäristö hivo ihmisien käytöštä. Liika ylpevyš katou ihmiseštä, kun šiitä hänellä aikanah huomautetah. Olipa eräš iččieh hyvin tärkienä pitäjä Vienen mieš, kumpani aina šano ”mie iče, mie iče”. Kerran šiitä eräš mieš mainičči hänellä: ”Iče on koiran šittatukku mättähällä piä viärälläh.”

– Ei enämpi šanon ”iče”, ei himottan šanuo kun koiran šittatukukši joutu (1ro Remšu).

Šukulaisuš šito heimokunnan lujašti yhteh. Lähisie kaikičči autettih, kostitettih, ta puolissetih, tai šanottih täštä entini rahvaš näin: ”Lähimmäistäh lehmäki nuolou”.

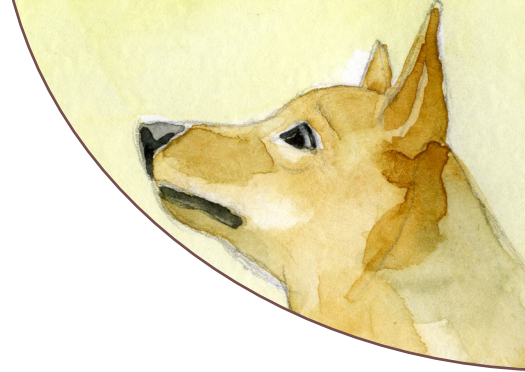
Rakkahilla heimolaisilla on monta nimie. Koko perehtä šanottih **perehekši**, **joukokši** tahi **matkovehekši**. Omat **lapšet** ta **min'n'at** kučuttih muamuo **muamokši**, tuattuo **tuatokši**, ukkuo **ukokši** ta ämmö **ämmökši**. Muut heimolaiset näitä nimitykšie tietyšti ei käytetty, a nimitettih etunimellä: Ritaniemen Pekka tahi Pänttö-Pekka tahi Päntön Outi ta Päntön akka. Isäntä ta emäntä – nimitykšie ei käytetty, vain kun lienöy ollun kyšymyš molommista, niin šanottih ”Ritaniemen vanhukšet”.

Oma poika oli vain **poika**, vain tytär oli lapšena olleššah **tyttö**, miun tyttö. Ennein miehol'ah šuoritantua hiän oli **tytär** ta **neičyt**.

Lapšeh lašta ukko ta ämmö kučuttih nimellä **punukka**. Lapšella oli Vienašša monta nimie. Lapši oli konša **šikie** ta **šikivö**, konša **äpäreh**, **rotina**, **peiponi** ta **penška**. Šanottih lašta pehmieštiki: **lapširukka** tahi **pikkaraini puarisko**. Hellittelynimenä käytettih tämmösie nimitykšie: **kukki-lapšeni**, **kukki-veikkoni**, **kukki-muamoni**, **kukki-tuatonni**.

Poikua ta tytärtä kučuttih kotikyläššä tuaton ta ukon mukah, vain muamon šyntymäkyläššä muamon ta ämmön mukah. Niinpä esimerkiksi akonlakšilaista Vilho Jyrinojua šanottih Akonlahešša Sirkein Ontropan Vasseleiksi, kun tuaton nimi oli Ontroppa ta ukon Sirkei. A Kuivajärvellä ta Hietajärvellä, mistä muamon šuku on lähtösin, kučuttih häntä Nihvon Natalien Vasseleiksi, kun muamo oli Natalie ta ukko Nihvo.

Konša lapšet kyšyttih lupua kunnienih lähtie muamoltah tahi tuatoltah, ni šanottih:

– **Muamoseni kantajaini, tuattoseni kultaseni.**

Čikokši šanottih ei vain omua čikkuo, vain muitaki vierahie:

– Tule, **čikkoni**, piätä eččimäh, kavissa piätä.

Näitä hellittelyšanoja on šuuri joukko: ”**Tule kukki čikkoni, veikkoni**”, ”**Oi kullan kukki veikkoni**”, ”**Oi kullan kukki tuattoseni, ämmöni, muamoseni**”, taikka kiännyttih tämmösilläki šanoilla toisihis: ”**Kuule šie, kullašta kuvattu**”.

Monta nimityštä oli vanhalla ukollaki: ”**Ukon kutaleh, ukon kuvatuš, ukon kötöš, ukon köterö**”. Vain još ukko oli vielä ketterä, niin hiän oli šilloin ”**kaprakka ukko**”. Vielä šanottih i **ukon ruato**. Vanhoja ukkoja ta ämmöjä mainittih vielä nimellä – **vanhat skopootinat**.

Vienašša šana **rukka** tarkotti vielä kuolluttaki ihmistä: **muamo-rukka**, kuollut muamo. Köyhistä ta läsijistä ihmisistä mainiten käytettih šanua parka: **poikaparka**.

Akonlahješšaki šanua **parka** käytettih, kun pakina koški köyhie, orpoja ta läsijie.

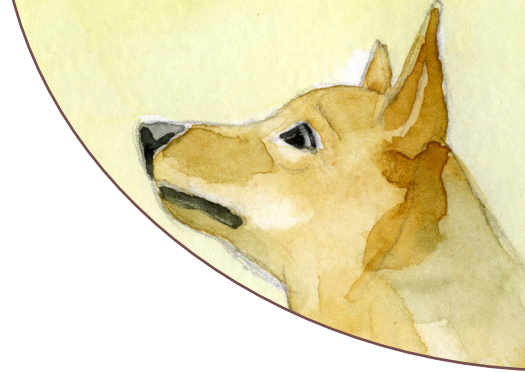
Šamoin šana **raukka** tunnettih Vienašša, vain šen käytäntö piti tietyä. Šohjananšuun Ulla Muistama kerto täštä näin: ”Toista imehnistä ei annettu šanuo raukakši. Piruo šanotah raukakši, eikä imehnistä”. Tuaš Vuokkiniemen šeutuloilla šanottih esimerkiksi läsijyä ihmistä šurkutellešša **raukka**: ”**Oi – oi – oi, šilma raukkua! Oi raukkua, oi poloista poikua! Onnetoin raukka!**”

Lapšella oli tavalisešti **ristimuamo ta ristuatto**, kumpasie lapšen muamo ta tuatto šanottih **kuomakši**.

Kaimakšet oltih keškenäh šemmoset ihmiset, kumpasilla oltih šamat nimet. Tämmöni loru on kaimoista:

Kaima kaivoh putosi,
toini kaima kaivamah,
kolmaš piältä kaččomah,
nelläš kotih juokšomah.

(Mari Kyyrönen)

Lapšie kašvatettih hyväsešti. Pikkaraini lapši oli muamon yšäššä. Lämmin kyly ta vaššan lehti oltih voitiena ta liäkkienä läsijällä lapšella. Omua lašta aina puolissettih ta hellällä kuri-tettih. Šanottihki täštä näin: ”Omua puolissa, vaikka šuuta viärissä” Nimitykšie **ristituatto, ristimuamo, ristipoika, ristityttö** oli aina käytettävä kaikēšša pakinašša.

Karjalaini vanha šukulaisnimistö **natoneh, kytyneh** ta **niälämiehineh** oli tarkkah käytän-nöššä ta šelväššä tiijošša kaikilla, vain ei šitä ollun tietän aikoinah Luušalmen Hilippä. Hä-neštä näin mainittih. Hilippä oli akottun toisen kerran. Yksi tytär enšimmäiseštä pereheštä oli miehellä Alajärveššä. Uuši hänen naini läksi Hilipän kera Petrunpäivänä heitä kaččomah ta kyšy Hilipältä, miksi hänen pitäis tytäruoltah pakautella.

– No šano šie hoš navokši, – oli šanon Hilippä.

Šuurešša pereheššä šuatto olla pahallaki ošalla jänēhie, kumpaset šuatih ”noušša nuoš-kana, männä märkänä”. Näinä raukkoina oltih ennen muita orvot, kumpaset ”tuatto jätti illenellä, emo jällä pal’l’ahalla, eli kun kennih ”šattu jämäh tuatoštah ta muamoštah eikä jia-nyn mitänä perintyö. Hiävini ei ollun ušein min’n’anki ašema šuurešša pereheššä, tai šanottih täštä näin:

– Harvoin orja lemmen šuapi, ei min’n’a milloinkana.

